

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

економічної теорії

на тему:

«Макроекономічний аналіз боргового тягаря»

Студентки 2 курсу Ф-22 групи

Грицишиної Л. І.

Науковий керівник:

к.е.н., викл. Вірковська А. А.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

ПЛАН

Вступ

- 1. Теоретичні засади державного боргу**
- 2. Аналіз впливу державного боргу на національну економіку**
- 3. Світовий досвід управління державним боргом та перспективи його застосування в Україні**

Висновки

Список використаних джерел

ВСТУП

Починаючи з 2008 р. надзвичайно гостро постає питання функціонування держави під тягарем державного боргу. Зокрема, значні обсяги державного боргу України та стрімка динаміка його зростання упродовж останніх декількох років створюють передумови для формування серйозних боргових загроз для національної економіки. Тому важливим завданнями держави є пильне спостереження за динамікою складових державного боргу та оптимізація його структури. Водночас потрібно уникати нераціональне нарощення державного боргу, необґрунтованого використання запозичених коштів та відсутності системного підходу до проведення боргової політики, оскільки вони здійснюють дестабілізуючий вплив на економіку країни.

Враховуючи важливість державних боргових зобов'язань, проблеми, пов'язані з управлінням державним боргом, є актуальними для більшості держав. Вивчення питань управління державним боргом приваблює увагу учених-економістів в усьому світі через значні обсяги державної заборгованості і високий рівень витрат на її погашення та обслуговування як в абсолютному, так і у відносному вираженні, якими характеризується боргова ситуація багатьох держав.

Актуальність даного дослідження полягає в тому що, наявність державного боргу, його розміри, розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі сторони економічного життя держави. Водночас, невірне використання державного боргу може призвести до істотних ускладнень, чи навіть до фінансової кризи.

Дослідження проблем управління державним боргом розглядається у багатьох наукових працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Так вагомий внесок у дослідження питань утворення державного боргу та його впливу на макроекономічне становище в країні зробили Р. Барро, Дж. Бьюкенен, А. Лернер, Р. Масгрейв, Ф. Модільяні, Дж. Стігліц. Проблему управління державним боргом в умовах вітчизняної економіки розглядали А. Вавілов, Т. Вахненко, О. Барановський, О. Береславська, Т. Бондарук, В. Лісовенко, Ю. Пасічник,

О. Плотнікова, Г. Трофімов, В. Федоров. Проте досі ця тема залишається не достатньо дослідженою та обгрунтованою.

Об'єктом дослідження виступає система управління державним боргом країни.

Предметом дослідження виступає сукупність економічних відносин, що пов'язані з використанням державою кредитних ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Метою роботи є дослідження державного боргу України та стану боргової безпеки держави в сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети, **завданнями** роботи є наступні:

- дослідження теоретичних аспектів впливу державного боргу на економіку;
- проведення аналізу впливу внутрішнього державного боргу на економічні процеси в Україні;
- вивчення ролі зовнішнього державного боргу у контексті впливу його на економічне зростання;
- оцінка боргового навантаження на державний бюджет і економічну систему держави;
- вивчення світової практики подолання боргової кризи та її використання в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано різноманітні методи дослідження, а саме: методи системного аналізу, математичні і статистичні методи, графічний і табличний методи, порівняльний аналіз.

1. Теоретичні засади державного боргу

Згідно з Бюджетним кодексом України державний борг – загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [3].

Структурно державний борг України поділяють на внутрішній та зовнішній. Різниця між ними полягає у відношенні кредитора до України: внутрішній борг – заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облігації, а зовнішній – запозичення держави на зовнішньому ринку [8, с.220].

Оцінка економічних та бюджетних наслідків проведення боргової політики для країни здійснюється шляхом визначення частки державної заборгованості та навантаження витрат по боргу, яке здійснюється із державного бюджету, оскільки його фінансові ресурси становлять основу погашення боргової заборгованості.

Виділяють такі основні індикатори для розрахунку боргового навантаження, платоспроможності та визначення показників боргової безпеки в країні (табл. 1.1):

- відношення загального обсягу державного боргу до ВВП;
- співвідношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП;
- відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП;
- рівень зовнішньої заборгованості на одну особу;
- відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг.

Таблиця 1.1

Основні показники боргової безпеки

№	Показник	Методика розрахунку	Норма
1.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %		≤ 60%

Продовження таблиці 1.1

№	Показник	Методика розрахунку	Норма
2.	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %		$\leq 25\%$
3.	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %		$\leq 30\%$
4.	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол.		≤ 200 дол.
5.	Відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг, %		$\leq 70\%$

Вище наведені показники яскраво відображають стан боргової безпеки країни. Перевищення граничний поріг в індикаторів може свідчити про наявність боргової кризи в державі – кризи зовнішньої заборгованості, яка проявляється в неспроможності країни-боржника обслуговувати зовнішню заборгованість у повному обсязі, зокрема здійснювати виплати з обслуговування накопиченої суми боргу відповідно до початкових угод [13, с. 162]. Боргова криза завжди призводить до негативних економічних та соціальних наслідків, тому держава намагається різними методами скоротити зовнішній борг.

Щоб ширше осягнути поняття державного боргу слід звернутися до праць видатних вчених-економістів. Зазначимо, що світі досі не існує однозначного ставлення до державного боргу та державних запозичень в цілому. Перші дослідження стосовно питання державного боргу у науковій літературі належать меркантилістам та стосуються початку XVI століття. Об'єктом дослідження виступала сфера обігу. Приток грошей у економіку країни оцінювався як позитивний факт, тому кредитне фінансування виправдовувалося як одне з основних джерел державних доходів [17, с. 7].

Фізіократи досліджували сферу виробництва та вважали, що джерелом багатства нації є сільське господарство. Вони вважали, що здійснюючи запозичення, держава відтягує ресурси із продуктивних секторів економіки.

На відмінно від меркантилістів, представники класичної школи економічної теорії розглядали державний борг як суто негативне явище. А. Сміт вказував на те, що при нарощуванні державного боргу підвищуються і податки, а це, спричиняє вплив капіталу. Відповідно, практика боргового фінансування державних витрат, на думку економіста, призводить до послаблення держави та її банкрутства [8, с. 134].

Однак в оцінці державного боргу класиками переважали не лише критичні ноти. Так, Т. Мальтус розглядав боргове фінансування як шлях до збільшення попиту. Єдиний серед відомих класиків він припускав, що значний державний борг призводить до зростання виробництва, сприяє усуненню зайвих товарів з ринку.

Новою віхою в еволюції теорії державного кредиту та державного боргу стало виникнення кейнсіанської теорії. Кейнсіанці доводили, що державний кредит здатен примножувати інвестиції та збільшувати сукупне споживання в економіці. Ними ж була розроблена концепція про мультиплікативний ефект зростання сукупного попиту внаслідок збільшення державних видатків за рахунок запозичень. Стимульований сукупний попит надає імпульс до розширення виробництва, що спричиняє ще більше зростання сукупного попиту. Такий мультиплікативний ефект дозволяє державі своєчасно обслуговувати державний борг [8, с. 136].

Сучасний американський економіст Р. Барро припускає, що боргове фінансування за рахунок внутрішніх запозичень не здійснює значний вплив на економіку [12]. Згідно з гіпотезою вченого, фінансування дефіциту за рахунок запозичень та за рахунок підвищення податків є рівноцінними способами залучення коштів. Що більше, боргове фінансування не переносить тягар бюджетних видатків на платників податків та водночас дозволяє підтримувати платоспроможний сукупний попит, стабілізуючи цим економіку.

Дослідження у сфері теорії державного боргу здійснювалися і відомим економістом Г. Менк'ю. Більшість моделей, розроблених ним, ґрунтуються на традиційному погляді на державний борг, за яким він є тягарем для майбутніх поколінь. У довгостроковому періоді наявність державного боргу зменшує обсяг нагромадженого капіталу і збільшує зовнішню заборгованість. Також Г. Менк'ю та Д. Елмендорф дослідили вплив державного боргу на заробітну плату, який обґрунтували зменшенням нагромадження капіталу [18].

Важливий теоретичний доробок у сфері державного боргу зроблено К. Макконнеллом та С. Брю у праці «Економікс». Державний борг вони ототожнюють із суспільним активом, що складається з фінансових активів усіх суб'єктів ринку, тобто веде до підвищення попиту та ціни інших активів [13, с. 167].

На питання, чи може зростання державного боргу призвести до банкрутства країни, чи стане він тягарем для майбутніх поколінь, вчені відповідають, що ні: «Борг не належить до тих факторів, через які країна може збанкрутувати. Та і тягарем для майбутніх поколінь, окрім як за певних обставин, борг стати не може». Небезпеки банкрутства можна уникнути шляхом рефінансування боргу або вдатися до підвищення податків чи грошової емісії. Проте таке висловлювання стосується лише внутрішнього державного боргу. Сам же зовнішній борг розглядається як «тягар для країни», оскільки «виплата процентів та основної суми такого боргу потребує передачі частини реального продукту країни іншим державам» [11, с. 110]. Загалом же автори доходять висновку, що державний борг дозволяє уникнути проблеми перенакопичення заощаджень.

Серед сучасних західних науковців боргової проблеми варто відзначити Нобелівського лауреата Дж. Ю. Стігліца – послідовника кейнсіанської теорії. Він є прихильником активного державного втручання в економіку [1, с. 29]. Саме у стратегії економічного зростання він вбачає відновлення можливостей сплати державного боргу, зниження відсоткових ставок та звільнення нових місць для інвестицій. А тому держава може піти на дефіцитне фінансування своїх програм та збільшення державного боргу.

2. Аналіз впливу державного боргу на національну економіку

Протягом останніх років спостерігається погіршення розвитку економіки України. Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до того, що відбулося досить значне зростання державного боргу в Україні (див. рис. 2.1.). Цей факт в подальшому може бути серйозною борговою загрозою для країни. Тому на даний час важливим є питанням фінансової безпеки.

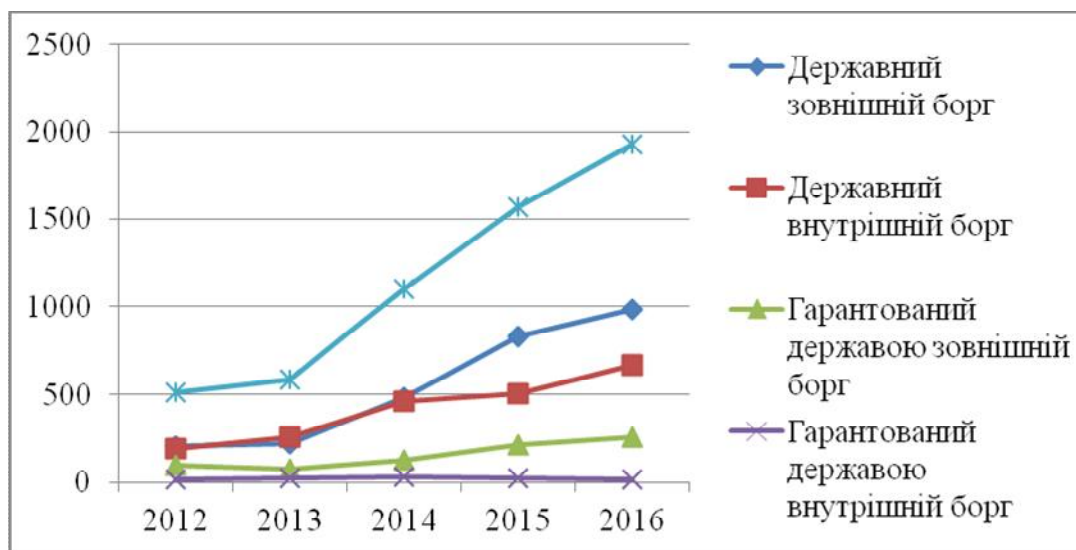

Рис. 2.1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу впродовж 2012-2016 рр. [15]

У 2012 році загальний борг України становив 515,51 млрд. грн. і на 31.12.2016 рік досягнув значення 1 929,76 млрд. грн., тобто збільшився на 1 414,25 млрд. грн. (36,5%). З 2012 на 2013 роки значення державного боргу зросло на 68,86 млрд. грн. (13,4%), з 2013 на 2014 роки борг зріс на 516,46 млрд. грн. (88,4%), з 2014 на 2015 роки – на 470,94 млрд. грн. (42,8%), а з 2015 на 2016 роки - на 357,99 млрд. грн. (22,8%). Таким чином протягом п'яти останніх років спостерігалось стрімке зростання сукупного державного боргу. Спад спостерігався лише 2015 - 2016 роках за показником гарантованого державою внутрішнього боргу на суму 8,78 млрд. грн.

Причини швидкого зростання державного боргу України визначаються багатьма факторами. Найхарактернішими для нашої країни є неефективний

розподіл державних коштів, політична криза, тіньова економіка, девальвація національної валюти, залежність від імпорту енергоносіїв, потреби технічного переозброєння більшості галузей національної економіки, необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків, зокрема НАК «Нафтогаз України». Всі ці фактори впливають не тільки на стан країни сьогодні, а й дають невтішні прогнози на майбутнє.

Сформований обсяг державного боргу та його структура значною мірою вплинули посиленням боргового навантаження на економіку країни - відношення місячного платежу позичальника за кредитом до його місячного доходу [6, с. 507]. Для підтвердження цієї думки скористаємося показником частки державного боргу України по відношенню до її ВВП (див. рис. 2.2.).

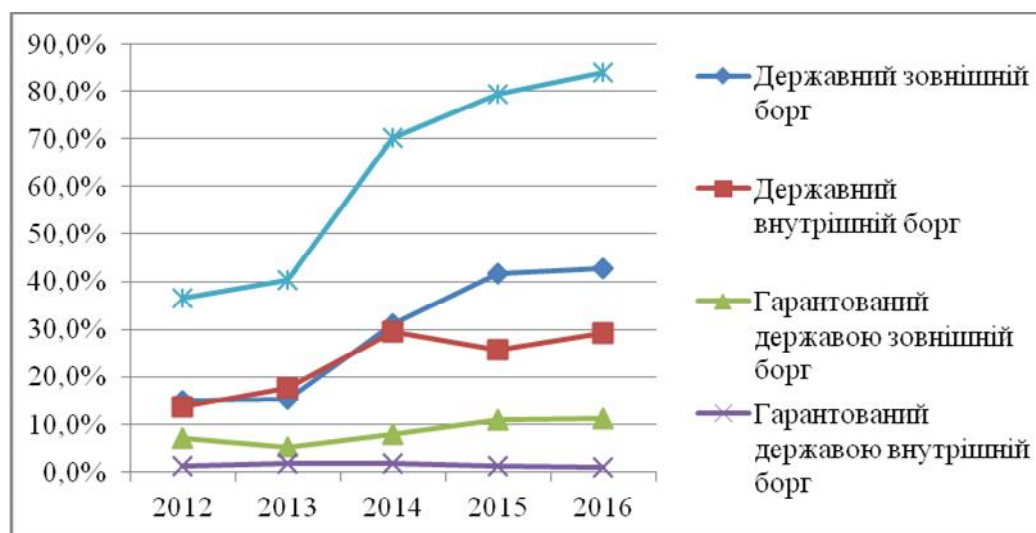

Рис. 2.2. Частка державного боргу України в розрахунку до ВВП впродовж 2012 - 2016 рр. [14]

На рисунку можемо спостерігати, що частка державного боргу України в розрахунку до ВВП протягом 2013 – 2016 рр. постійно перевищував граничне значення за національною методикою (60%). Державний борг України відносно ВВП не зазнавав суттєвих змін до 2013 року. З 2013 року частка державного боргу в розрахунку до ВВП починає насторожувати, оскільки вона переходить критичну межу – 60%. Якщо станом на 2012 рік частка державного боргу України в розрахунку до ВВП становила 36,6% то протягом наступних чотирьох років зросла до 83,9%. Цей факт свідчить про збільшення навантаження на державний

бюджет та зростання частки боргових цінних паперів, за допомогою яких залучаються позикові фінансові ресурси. Зростання державного боргу відбувається швидше ніж зростає валовий внутрішній продукт і це показником того, що обслуговування державного боргу здійснюється внаслідок накопичення і споживання, тобто шляхом зниження життєвого рівня населення.

Україна стрімко наближається до визначеного фахівцями рівня боргу відносно ВВП, який є вже небезпечними для країни. Слід звернути увагу, що ризик дефолту України у 2017 році оцінюється у 17,8% і знаходиться на третьому місці серед країн з найбільшою загрозою після Венесуели та Греції [20, с.118].

Головними «чорними дірами» України, які безупинно поглинають гроші виступає державний бюджет, дефіцит якого за підсумками 2016 року становив 73 млрд. грн., також пов'язано з девальвацією національної валюти, капіталізацією державних банків, в тому числі у зв'язку з переходом у державну власність ПАТ КБ «ПриватБанк», та наданням кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [15].

Внаслідок запозичень попередніх років у 2016 році (див. рис. 3.) кожен працюючий український працівник уже винен близько 117 610 грн. Серед них державний зовнішній борг становить 59 738 грн., державний внутрішній борг – 40 873 грн., гарантований державою зовнішній борг – 15 836 грн., гарантований державою внутрішній борг – 1 163 грн.

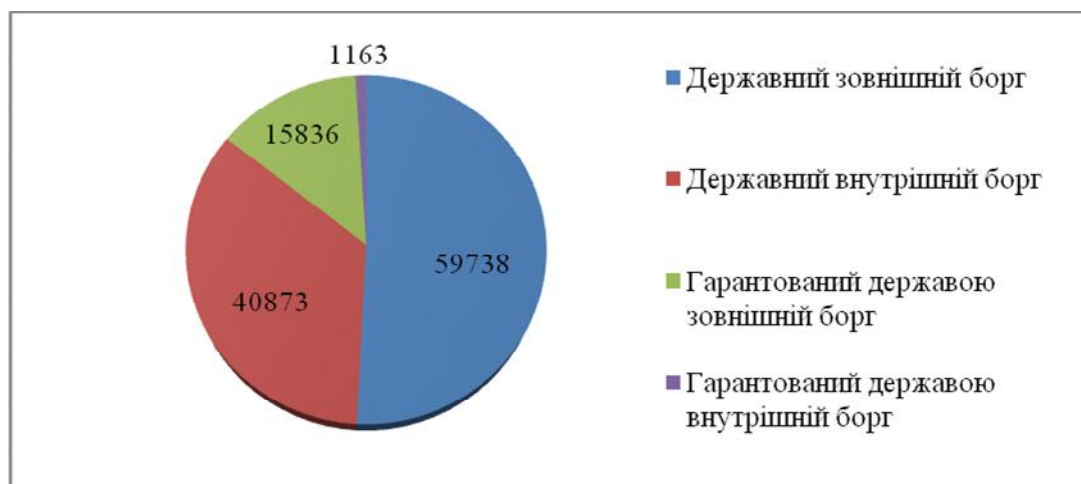

Рис. 2.3. Величина державного боргу України 2016 року в розрахунку на одного працюючого, грн. [14]

Через зовнішні запозичення спостерігається затримка реального виходу з економічної стагнації. Спрямування запозичень лише на покриття дефіциту бюджету породжує «консервування виробничого потенціалу», гальмування реального інвестиційного процесу та зубожіння громадян внаслідок того, що отримані кошти не створюють нових робочих місць, не розвивають виробничої інфраструктури та не сприяють підвищенню доходів працівників. Небезпека зовнішніх запозичень для України полягає в тому, що вони використовуються як альтернатива активізації внутрішніх джерел [4, с. 128]. Разом з цим, без економічного піднесення борг держави продовжує зростати, зростають і витрати на обслуговування державного боргу. Країна знову бере запозичення для покриття попередніх боргів і потрапляє у так звану боргову яму (див. рис. 2.4.).

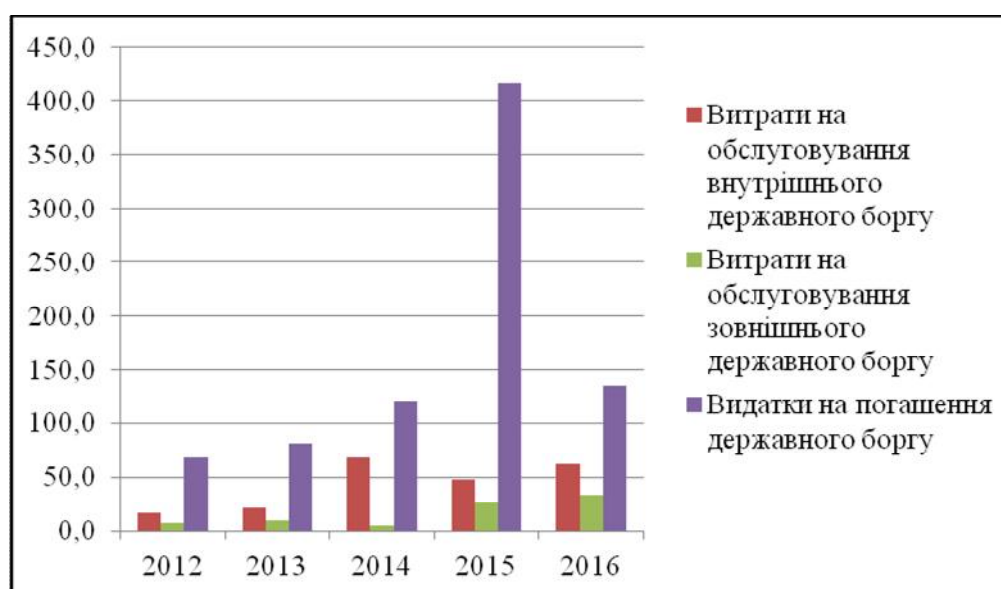

Рис. 2.4. Динаміка витрат на обслуговування державного боргу та видатків на його погашення впродовж 2012 – 2016 рр. [14]

Ми бачимо, що видатки на обслуговування внутрішнього боргу зросли у 2016 році в порівнянні до 2012 року у 3,6 рази, а на обслуговування зовнішнього боргу – у 4,8 рази. Видатки на погашення державного боргу також стрімко зросли, а найвищого значення досягли у 2015 році. Ці процеси відбуваються у зв'язку з девальвацією гривні до іноземних валют та перевищенням державних запозичень над витратами на погашення державного боргу.

За швидкого росту таких видатків держава повинна або скорочувати видатки на фінансування соціально-економічних програм, або збільшувати свої доходи. Зростання доходів бюджету досягається шляхом встановлення нових податків та інших обов'язкових платежів або додаткових державних позик. Додаткове запозичення потребує додаткових видатків для обслуговування державного боргу. Накладання нових навантажень може відбити інтерес підприємців до бізнесу [7, с. 39]. Відповідно, наявність великого обсягу державного боргу несе загрозу економічному зростанні країни.

Високі темпи зростання боргу України, як наслідок збереження високого рівня бюджетного дефіциту, неминуче зменшують довіру до уряду з боку вітчизняних та іноземних інвесторів, таким чином, призводять до зростання відсоткових ставок (як плати за ризик) і подальшого загострення бюджетних проблем – зростання видатків держави на обслуговування своїх зобов'язань, до потреби скорочення видатків, не пов'язаних із виплатою відсотків, або ж необхідності нових запозичень, підвищення податків [9, с. 795].

З 2013 по 2015 рік облікова ставка НБУ характеризувалася поступовим збільшенням з 7% до 30% (див. рис. 2.5.). Протягом 2015-2016 років спостерігався спад, і на даний час зупинився на ставці 14%. Відомо, що 2013 рік також характеризується найбільшим зростанням державного боргу, а у попередні роки зростання боргу було незначним.

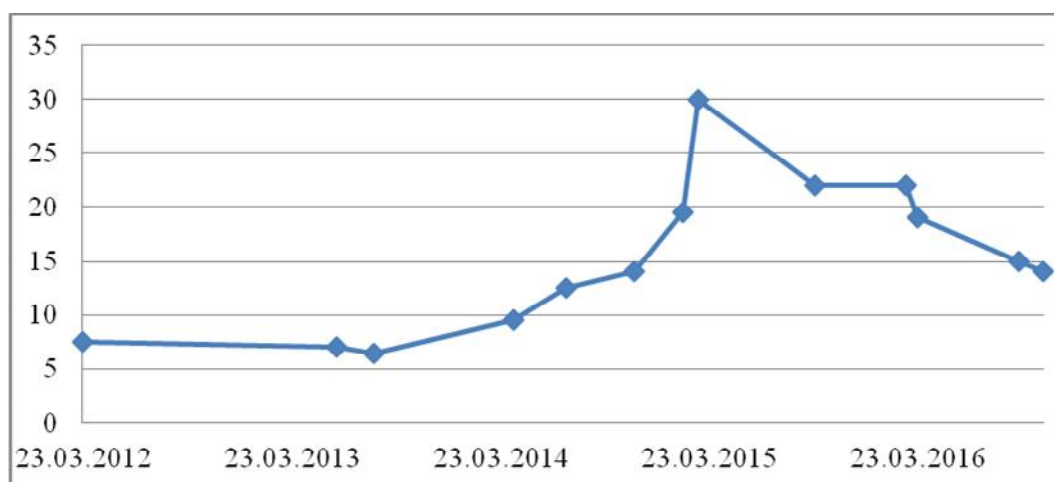

Рис. 2.5. Динаміка облікової ставки Національного банку України впродовж 2010 – 2014 рр. [13]

Отже, можна зробити висновок про пряму залежність між величиною державного боргу та значенням облікової ставки НБУ, хоча можуть впливати й інші економічні та соціальні чинники.

Небезпека зовнішніх валютних запозичень для України полягає в тому, що вони використовуються майже повністю для штучного утримання обмінного курсу гривні через спрямування валютних запасів на фінансування бюджетного дефіциту. Це призводить до пригнічення експорту та заохочення імпорту, що зумовлює формування негативного торговельного балансу й також погано впливає на економічне зростання. Це явище називають ефектом імпорту або чистого експорту [4, с. 128].

Проаналізувавши дані Державної служби статистики можна сказати, що позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу України спостерігалось лише з 2014 року та досягало 3,8 млрд. доларів. У 2016 році позитивне сальдо склало 337,3 млн. доларів [14].

У свою чергу зменшення експорту товарів і послуг зменшує змогу держави покрити свої зовнішні боргові зобов'язання за рахунок доходів від експорту, які надходять з закордону в іноземній валюті (див. рис. 2.6.).

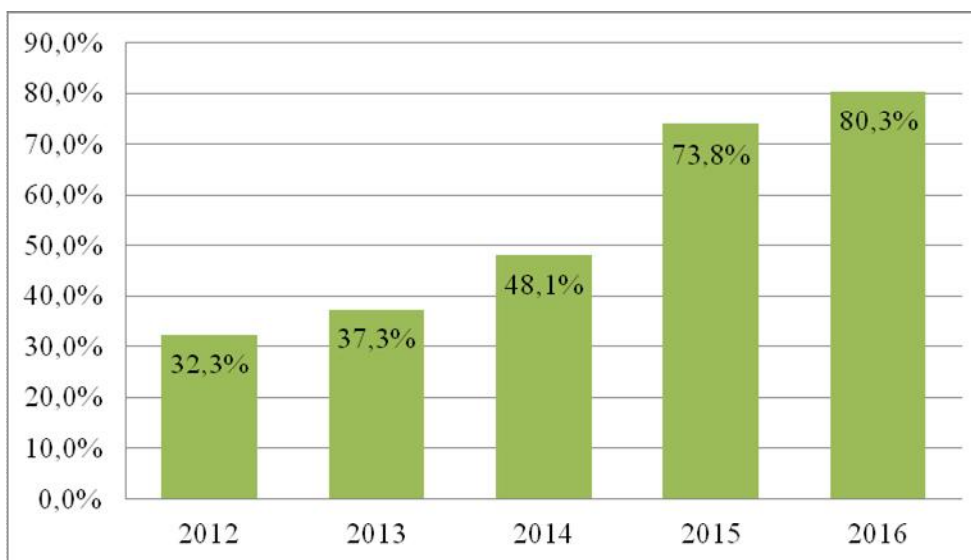

Рис. 2.6. Співвідношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг впродовж 2012 – 2016 рр. [14]

З 2012 по 2014 рік співвідношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг характеризувалося поступовим збільшенням з 32,3% до 48,1%. З 2015 року цей показник починає насторожувати, оскільки він переходить критичну межу – 70%. У 2016 році зріс до 80,3%. Стабільне зростання якого свідчить про поглиблення економічної кризи в Україні.

Слід зазначити, що є загрози підриву економічної незалежності України, адже справжня незалежність визначається здатністю держави здійснювати самостійну, зорієнтовану на інтереси власного народу економічну та фінансову політику. З позицій фінансової науки треба говорити про незалежність у сфері грошового обігу, грошово-кредитної та валютної політики, спроможність зводити загальнодержавний баланс доходів і видатків та здійснювати інвестиційну діяльність за рахунок переважно власних національних джерел [4, с. 128].

Внаслідок значного зовнішнього боргу відбувається посилення впливу МВФ на економіку країни. Згідно досліджень науковців, розвинуті країни світу не дослуховуються до порад МВФ, а там, де вони застосовувалися, у більшості випадків результати були невтішними. Іноземний досвід свідчить, що ефективними стабілізаційні програми МВФ є лише тоді, коли в наявності досить розвинуте вітчизняне виробництво і внутрішнє ринкове середовище, відповідні обсяги національного капіталу і ресурсів, а також певні політичні, соціальні та економічні умови в державі. Відносно ж країн з перехідною економікою (у тому числі України), в яких спостерігається затяжна економічна криза, МВФ робить умови надання кредитів усе більш жорсткими [12].

Внутрішні запозичення вважаються найменш витратним методом фінансування дефіциту бюджету, адже вони не «вимивають» ресурси з економіки країни та не створюють тягаря в майбутніх періодах.

З внутрішнім боргом пов'язаний ризик зростання відсоткових ставок, адже зі зростанням попиту на гроші з боку державного сектору при їх незмінній пропозиції підвищуються базові процентні ставки та відповідно зменшення доступності кредитних ресурсів для корпоративного сектору [6, с. 509].

Також негативним проявом боргу є ефект витіснення. Уряд для фінансування дефіциту бюджету за рахунок внутрішніх позик буде виходити на внутрішній ринок капіталів і тим самим конкурувати із приватним сектором економіки. Це призведе до зростання процентних ставок і зменшення обсягів приватних інвестицій, тобто спостерігатиметься ефект витіснення [12].

Проаналізувавши, соціально-економічні наслідки державного боргу України, можна сказати, що помірний розмір внутрішнього боргу має менше негативних наслідків, аніж зовнішній борг.

3. Світовий досвід управління державним боргом та перспективи його застосування в Україні

Уряди держав вдаються до запозичень на міжнародних ринках капіталів для підтримання економічної стабільності. Проте важливе значення для національної економіки країни має не стільки сам факт існування зовнішнього боргу, скільки управління ним. Правильне управління боргом на всіх його етапах забезпечить стабільність соціально-економічної ситуації та розвитку економіки України.

Питанням щодо управління боргу повинна займатися держава, оскільки досягнення боргом певних критичних меж є реальною загрозою фінансовій безпеці держави, яка може проявлятися в обмеженні державного суверенітету. Вважається, що державний борг, який перевищує 50 % ВВП, а витрати на його обслуговування – 30 % експорту, становить загрозу країні [19, с.111]. Україна на даний час уже перейшла цю гранично допустиму межу, тому можна стверджувати, що ситуація стала критичною.

Науковцями і політиками було запропоновано декілька шляхів її подолання боргової кризи. Проте, жодна з цих пропозицій не знайшла одностайної підтримки з боку світової громадськості. Тому уряди розвинених країн замість розробки довгострокових комплексних планів виходу з кризи, почали боротися з її окремими проявами.

Серед перспективних методів управління державним боргом можемо виділити наступні: консолідація державного боргу – об'єднання декількох позик в один більш довгостроковий із зміною ставки відсотка, конверсія державної позики – зміна первинних умов позики, що стосуються прибутковості (найчастіше, це можна досягнути шляхом зниження відсоткової ставки по заборгованості), новація боргу – заміна первісного зобов'язання між сторонами, що передбачає інший спосіб виконання [20, с. 119].

Одним із способів управління державним боргом є реструктуризація боргових зобов'язань, яка полягає у відстроченні виплат заборгованостей за основною сумою кредиту і за відсотками, термін яких повинен наступити в певний період часу, а також про новий графік таких платежів. Цей спосіб

застосовувався в Аргентині для зменшення внутрішньої заборгованості перед пенсійними фондами. Даний метод також використовували у Молдавії, в результаті чого зменшилась величина зовнішнього боргу у 2006 р. перед Росією та США на умовах Паризького клубу кредиторів. Реструктуризація також набула популярності в Польщі. Це відбувалось шляхом викупу боргів та обміну облігацій Брейді у відповідності із планом Брейді, що покращило умови обслуговування та погашення заборгованості [5, с.29].

Україна в 2016 році завдяки реструктуризації частини держборгу, завершеної в листопаді минулого року, заощадила 64 мільярда гривень, з яких 10 мільярдів гривень становлять виплати відсотків, а 54 мільярди гривень - погашення основної суми боргу.

Конвертація як метод управління державним боргом була застосована у Казахстані. Відбулась конвертація частини зовнішнього державного боргу у внутрішній через випуск цінних паперів у національній валюті (такий метод був впроваджений в життя України в 2005 році, однак він не призвів до зменшення сукупного зовнішнього боргу). Дані заходи направлені на підвищення доступності фінансових інструментів для інституційних інвесторів, скорочення валютних ризиків та відкритих валютних позицій Казахстану [20].

Приватизаційні програми також використовуються в процесі обслуговування державного боргу. Таким чином Словаччина суттєво зменшила зовнішній борг. В Угорщині на погашення зовнішнього боргу використовується направляється половина прибутку від приватизації, в Єгипті надходження від приватизації використовуються для реструктуризації зовнішнього боргу з метою зменшення відсоткових платежів.

Якщо говорити про застосування приватизаційних програм обслуговування державного боргу в Україні, то потрібно відмітити, що для України на даний час це зовсім недоцільно, тому що основна частка державних підприємств вже давно стала приватизованою.

Одним із можливих варіантів управління державним боргом науковці вважають випуск облігацій внутрішньої державної позики. Однак, в Україні

застосування даного методу управління державним боргом є неможливим у зв'язку з нестабільністю законодавства, нерозвиненістю фондового ринку та обмеження попиту на облігації внутрішньої державної позики.

Крайнім методом управління державним боргом є його списання. Списання боргів застосовується стосовно країн, які нездатні погасити свої зобов'язання з політичних міркувань та за умов перевищення фактичних обсягів боргового навантаження країни-позичальника. Так, у 1992 році було списано 50 відсотків державного зовнішнього боргу Єгипту та Польщі [5, с. 32].

В теорії зменшення боргового навантаження повинно викликати прискорення росту економіки і дати їй можливість в подальшому розраховуватися по своїх зобов'язаннях самостійно. Проте, списання боргів означає мільярдні збитки для кредиторів. В такій ситуації кредитори можуть вимагати від країни боржника передання їм у власність певних державних активів (конверсія) або інших поступок, що нанесуть шкоду інтересам цієї країни. Найбільшим негативним моментом списання є те, що країна, якій списують борги, автоматично втрачає значну частку політичної самостійності, а також може не мати на певний час доступу до міжнародного ринку капіталу в якості самостійного позичальника [7, с. 39].

Тому списання боргів є найбільш очевидним, але і найменш ефективним способом боротьби з надмірним державним боргом. Його застосування можливе тільки як крайній захід в критичній ситуації.

Натомість доцільно скористатися досвідом Скандинавських країн - найбільш ефективною політикою щодо подолання державного боргу у світі. По суті, швидке відновлення економік Швеції і Фінляндії після банківської кризи в 90-х роках ХХ століття – це чи не єдиний в історії приклад різкого зменшення обсягу державного боргу. Скорочення боргу здійснилося у два етапи.

На першому етапі приватний сектор зменшив свої борги. При цьому суверенний борг продовжував зростати, а рівень зростання ВВП залишався на доволі низькому рівні. Зменшення заборгованості всередині країни є необхідним кроком для виходу з боргової кризи, бо воно закладає підґрунтя для стабілізації

економічної ситуації в країні, притоку іноземних інвестицій і, як наслідок, значного зростання ВВП.

На другому етапі ріст ВВП відновився і почався тривалий процес скорочення державного боргу. У обох випадках збільшення було підтримане швидким зростанням експорту. Наразі у зв'язку зі сповільненням темпів розвитку світової економіки, країни мають набагато менше можливостей для розвитку експортоорієнтованого виробництва. Тому процес зниження державного боргу в нинішніх умовах потребуватиме набагато більше часу [7, с. 41].

Важливо відзначити, що стратегія скорочення державного боргу в 90-х роках у Швеції і Фінляндії була різна. Уряд Швеції не починав скорочення державних видатків до повного відновлення економіки. Фінляндія ж майже з самого початку кризи вела політику жорсткої економії, що привело до загострення рецесії в ці країні, і значно нижчих темпів економічного зростання, ніж в Швеції. Цей приклад демонструє двобічний вплив бюджетної економії на економіку країни. З одного боку, це зменшує необхідність в зовнішніх запозиченнях, а з іншого – гальмує економічний розвиток. Аналогічно пояснюється нинішня ситуація в США, коли заходи бюджетної економії прийняті Конгресом, призвели до збільшення безробіття та зменшення темпів росту ВВП [1, с. 55].

Головною рисою шведської і фінської моделей подолання заборгованості є структурні реформи. Банки було націоналізовано і реструктуризовано, цілі сектори, такі як роздрібна торгівля, було перепрофільовано.

Ефективність структурних реформ на даний час значно недооцінена. Західні країни намагаються вирішити проблему надмірної заборгованості фіскальними і монетарними методами забуваючи про реальний сектор економіки. Лише відновлення росту ВВП і підвищення економічної ефективності дозволить проблемним розраховатися з боргами без нових запозичень і втрат національного багатства [5, с. 41].

Як показує досвід Скандинавських країн, акцент на підвищення економічної ефективності господарювання приводить до зростання продуктивності праці і зростання обсягів інвестицій в економіку.

Вірогідно, перш ніж звертатися за новими позиками до міжнародних фінансових інституцій, варто зосередити свої зусилля на конкретних заходах щодо виведення значної частини економіки «з тіні», спрощення дозвільних процедур для ведення малого і середнього бізнесу, повернення з офшорних та «сірих» зон виведених олігархами капіталів тощо [2]. Однак, як показує практика, під антикризові заходи в першу чергу потрапляють бюджетними та державні службовці нижчих рангів. Саме за їхній рахунок уряд сподівається суттєво зменшити витрати Державного бюджету.

ВИСНОВКИ

Державні запозичення є допоміжним засобом для гарантування економічного зростання кожної країни. На даний час нагромадження обсягів державного боргу має тісний зв'язок з такими факторами, як хронічний бюджетний дефіцит, залежність від імпорту енергоносіїв, необхідність технологічного оновлення капіталу галузей національної економіки, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності, потреба збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної валюти, нееластичність видатків бюджету тощо. Тому ефективне обслуговування та управління державним боргом, перетворення державних запозичень на дієвий інструмент прискорення соціально-економічного розвитку країни є одним з основних завдань фінансової політики держави.

Для оцінки економічних та бюджетних наслідків проведення боргової політики для країни знаходять визначення частки державної заборгованості та навантаження витрат по боргу, яке здійснюється із державного бюджету, оскільки його фінансові ресурси становлять основу погашення боргової заборгованості.

Зауважимо, що допустимий розмір залучення державних запозичень залежить від економічного розвитку країни, від обсягу її валового національного продукту, експортного потенціалу та конкурентних позицій на світових ринках товарів і послуг. Залучення значних розмірів державних запозичень у поєднанні з нестабільною економічною ситуацією може призвести до виникнення боргових криз. Зокрема, в Україні в умовах розгортання світової фінансової кризи надмірний рівень боргового навантаження став серйозним чинником фінансової дестабілізації і уповільнення економічного розвитку.

Внаслідок боргової кризи в Україні відбулося зубожіння громадян, оскільки отримані кошти не створюють нових робочих місць, не розвивають виробничої інфраструктури і не сприяють підвищенню доходів працюючих. У вітчизняних та іноземних інвесторів зменшилась довіра до уряду, що призводить до зростання відсоткових ставок (як плати за ризик) та відповідно зменшення доступності кредитних ресурсів для корпоративного сектору. Зросли видатки

держави на обслуговування своїх зобов'язань та необхідності нових запозичень. Встановлені нові податки та інші обов'язкові платежі або додаткові державні позики для збільшення доходів бюджету. Пригнічення експорту та заохочення імпорту (насамперед товарів всенародного споживання), що зумовлює формування негативного торговельного балансу й також негативно впливає на економічне зростання. Загроза послаблення економічної незалежності держави. Ефект витіснення, спричинений тим, що уряд для фінансування дефіциту бюджету за рахунок внутрішніх позик виходить на внутрішній ринок капіталів і тим самим конкурує із приватним сектором економіки.

Виходячи з вище наведеної інформації, справедливим є твердження, що ефективне управління зовнішнім та внутрішнім боргом є одним із найнеобхідніших елементів раціональної макроекономічної політики держави. Слід зазначити, що для боротьби України з борговою кризою метод списання боргів не може розглядатися як інструмент, оскільки не вирішує проблему заборгованості, а тільки відстрочує настання негативних наслідків. Не виправдовує себе і метод реструктуризації, оскільки залучені кошти, як правило, не вкладаються у продуктивні сфери економіки, а лише покривають старі запозичення. Борг у такому випадку починає само відтворюватися та затягує країну у боргову яму.

Натомість доцільно скористатися досвідом Скандинавських країн, що змогли швидко відновити економіки та скоротити державний борг після банківської кризи в 90-х років ХХ ст. При цьому акцент у державній політиці потрібно робити не на заходи жорсткої економії, а на проведення структурних реформ з метою прискорення економічного зростання.

Основами фінансової політики держави повинні виступати здійснення зваженої боргової політики та утримування стабільного співвідношення державного боргу і ВВП, зведення бюджету з помірним дефіцитом і контролювання умовних зобов'язань держави. Важливо спрямовувати запозичені державою кошти у сектор реальних інвестицій з метою розбудови економіки України. А при формуванні стратегії управління боргом потрібно визначити

напрями використання зовнішніх запозичень, виходячи з пріоритетних напрямів розвитку економіки. Адже фінансування погашення дефіциту бюджету спричинятиме лише зростання державного боргу без створення майбутньої бази його погашення, а спрямування коштів на оновлення основного капіталу призводить до збільшення ВВП у майбутньому при сталому рівні оподаткування на всіх проміжках часу та до зростання добробуту населення. Для ефективного використання кредитів доцільно забезпечити прозорість і цільове використання отриманих від міжнародних валютних організацій та іноземних урядів грошових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босенко О. С. Управління державними борговими зобов'язаннями в зарубіжних країнах / О. С. Босенко // Наукові праці НДФІ. - 2016. - Вип. 2. - С. 26-38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2016_2_3.
2. Боргова криза в Греції та досвід для України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://ukr.lb.ua/blog/economics/261920_borgova_kriza_gretsii_dosvid.html
3. Бюджетний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Вишневська Н. В. Проблеми обслуговування та управління зовнішнім державним боргом України / Н. В. Вишневська, М. В. Кучерук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія : Економіка. - 2013. - Вип. 21. - С. 126-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2013_21_29
5. Гасанов С. С. Зарубіжний досвід забезпечення прозорості операцій у фіскальній сфері та його використання в Україні / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов, Р. Л. Балакін // Фінанси України. - 2015. - № 11. - С. 22-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_11_4.
6. Дідур С. В. Аналіз та оцінка боргової безпеки України / С. В. Дідур, В. І. Глухова, Л. І. Скрипник. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №13. – С. 506–510.
7. Дорошенко Г. О. Пріоритетні напрями удосконалення політики управління державним боргом / Г. О. Дорошенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна. - 2016. - Вип. 90. - С. 35-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2016_90_6.
8. Економічна теорія : навч. посібник / Н. Г. Ушакова, Н. А. Гебер, І. І. Помінова, Н. М. Федоренко. – Харків : ХДУХТ, 2015. – 241 с.
9. Іванченко М. О. Аналіз державного боргу України в сучасних умовах / М. О. Іванченко, К. М. Добролежа, А. Ю. Чубак. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №10. – С. 792–797.

10. Кучерук М. Зовнішній державний борг України – необхідність чи небезпека?. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://cyberbrains.org.ua/zovnishnij-derzhavnyj-borg-ukrainy-neohidnist-chy-nebezpeka/>
11. Макогон Ю. В. Зовнішній борг України на сучасному етапі економічної кризи / Ю. В. Макогон, О. А. Пахомова // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2016. - № 13. - С. 108-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2016_13_18.
12. Мелих О.Ю. Дефіцит державного бюджету як індикатор боргової безпеки України / О.Ю. Мелих // Ефективна економіка. – 2016. – №4.
13. Основи економічної теорії: навч. посібник. / В. Г. Чепінога. — Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. — 240 с.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Офіційний сайт Міністерства фінансів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
16. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
17. Резнікова Н. В. Боргові важелі макроекономічної взаємозалежності: канали впливу на економічне зростання / Н. В. Резнікова // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 13. - С. 5-11.
18. Терещенко В. Л. Проблема управління державним боргом України / В. Л. Терещенко. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №10. – С. 866–872.
19. Федоров В. А. Управління зовнішнім державним боргом суверенної України / В. А. Федоров // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. - Одеса : Юридична література, 2016. - С. 109-112.

20. Федорович І. М. Прогнозна оцінка та аналіз витрат на обслуговування державного боргу України / І. М. Федорович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 27. – С. 114–120.